

Становлення гітарної школи в Україні в контексті розвитку музичної освіти

Анотація. У статті здійснено аналіз розвитку української гітарної освіти у контексті культурно-історичних процесів XIX - XX ст. На основі узагальнення попередніх наукових розвідок, розглянуто концертну діяльність виконавців, творчість окремих композиторів, методичні праці провідних гітаристів, що сприяли процесу становлення професійної гітарної освіти в Україні.

Ключові слова: гітарна школа, виконавство, музична освіта, історія гітарного мистецтва.

Abstract. In the article, the development of Ukrainian guitar education in the context of cultural and historical processes of the XIX - XX centuries is analyzed. Based on the generalization of previous scientific research, the concert activity of performers and works of particular composers, methodical works of leading guitarists, that contributed to the formation process of the professional guitar education in Ukraine, are considered.

Keywords: guitar education, performance, musical education, history of guitar art.

В сучасній українській музичній культурі, як і в світовій, спостерігається зростання інтересу до академічної гітари. Набуваючи все більшої популярності, сьогодні гітара займає важливе місце серед провідних музичних інструментів на ряду зі скрипкою і фортепіано.

Актуальною проблемою сучасного музикознавства є дослідження українського гітарного мистецтва як феномена світового музичного виконавства, оскільки становлення української гітарної школи нерозривно пов'язано з розвитком світового гітарного мистецтва.

Вивченням історії гітарної освіти з позиції музичної педагогіки та мистецтвознавства займалися Т. Іванніков, К. Ільгін, А. Коваленко, В. Козлін, Д. Крутіков, М. Михайленко, Є. Мошак, В. Сидоренко, М. Білецька, Я. Сопіна, Н. Якименко та ін. Дослідження гітарного музично-виконавського процесу презентовано в наукових доробках Ф. Тана, А. Шевченка, А. Шипунова, Б. Котюка, В. Доценка, А. Аргунова, С. Тихонравова, І. Назаренка, В. Лагунова, М. Михайленка та ін. Але попри велику кількість досліджень згаданих учених, питання, пов'язані з історичним аналізом процесу виникнення української гітарної школи в контексті розвитку музичної освіти залишаються актуальними.

Метою статті є історико-культурний аналіз становлення гітарної школи в Україні в контексті розвитку музичної освіти.

Сучасна гітара, в такому вигляді, як ми її знаємо зараз з'явилась в Україні не так давно, приблизно 150 років тому, але навіть за такий короткий час, в порівнянні з Західною Європою, вона набула рівня професійного інструмента.

Важливими складовими становлення гітарної освіти, крім праць авторитетних педагогів і музикознавців, є концертна діяльність провідних виконавців і творчість композиторів. Як зазначає А. Коваленко, саме

виконавська практика яскравих гітаристів сприяла становленню гітарної освіти та мотивувала розвиток усіх її складових [3, с. 87].

Перші свідчення про гітаристів-виконавців в Україні датуються XVIII століттям. Гітароподібні інструменти, що були поширені в Україні у XVIII ст., називалися бандурками – це п'ятиструнні інструменти, зі строем G–d–g–h–d [7, с. 130]. Перші відомості про навчання гри на гітарі знаходимо в стінах Львівської греко-католицької семінарії, де володіння гітарою було обов'язковою умовою естетичного виховання. Оскільки землі Галичини в той час входили до складу Польської держави, можна припустити, що галичани грали на гітарі вже у XVII ст. Як зазначає В. Сидоренко, за часів Габсбурзької імперії австрійські, німецькі та чеські музиканти брали участь у заснуванні й функціонуванні численних громадсько-культурних організацій, професійних музикантів-виконавців запрошували для музикування в домашньому колі та для навчання дітей. Гітарні традиції західних регіонів України початку XIX ст. зазнавали європейських впливів також через концерти зарубіжних гастролерів [7, с. 132].

Як відомо, в Україні співіснували два різновиди гітари: класична шестиструнна і російська семиструнна. Ще у XVIII ст. знаменитий скрипаль українського походження Іван Хандошко, який своєю віртуозною грою дивував Європу ще до народження Н. Паганіні, чудово володів семиструнною гітарою і писав для неї твори. Відомий дослідник гітарного мистецтва М. Стахович, автор нарису "Нарису історії семиструнної гітари" у 1854 р. писав: "Гітарні ноти Хандошкіна здавалось бачити мені один тільки раз, років дванадцять тому назад, в Малоросії, в м. Пирятині, у штатного наглядача тамтешнього училища, який раніше грав на гітарі; це одні з кращих творів, які коли-небудь були написані для нашого інструменту" [8, с. 4]. Навіть його скрипкові твори по фактурі близькі до гітарних.

Ще одним гітаристом-віртуозом XVIII ст. є Гаврило Рачинський, син Андрія Рачинського, відомого українського диригента і композитора, троюрідний дядько М. Лисенка. Він закінчив Києво-Могилянську академію, де був учнем Артема Веделя. Потім вступив в гімназію Московського університету, в якій працював після закінчення. До нас дійшли ноти його твору для семиструнної гітари «На берегах Десни» [6, с. 179].

У період XIX ст. в становленні та розвитку гітарного мистецтва дослідники виділяють постаті таких музикантів, як Марк Соколовський і Михайло Вербицький, які зробили великий внесок в музичну культуру України та популяризували, до того ще не досить відому гітару.

Гітарист-віртуоз Марк Соколовський народився в містечку Погребище. З дитинства захоплювався музикою, навчався гри на скрипці та фортепіано. Вперше почув гітару від заїжджих циган, і одразу захопився цим інструментом. Батьки не підтримували захоплення хлопчика, тому він втік до циганського табору і там отримав перші уроки гри на гітарі. Пізніше, коли родина хлопчика переїхала до Житомира, він самостійно опановував гітару, навчаючись по школах Джуліані, Леньяні та Мерца. В 23-х річному віці успішно виступив з концертом в Житомирі, де виконував мі мінорний концерт Ф. Каруллі. У 1846 р. Соколовський вперше виступив у Москві, де його виступ пройшов дуже успішно, що укріпило віру музиканта у свої сили й в правильно вибрану

професію. Протягом 30 років своєї виконавської діяльності виступав з концертами в Петербурзі, Лондоні, Парижі, Відні, містах Німеччини, Італії, Бельгії, Польщі. Відомо, що виконавець мав 17-струнну гітару, де 6 струн — основні, а 11 — додаткові басы. Його творчий спадок включає багато перекладів творів європейських композиторів.

М. Вербицький – священник і композитор, автор музики національного гімну залишив після себе низку творів для гітари та транскрипцій музики європейських композиторів, а також посібник «Поученіє Хітари», який можна вважати першим підручником для оволодіння майстерністю гри на гітарі. У ньому викладено елементарні відомості з нотної грамоти, пояснено музичну термінологію, описано основні способи гри на гітарі. До практичної частини посібника увійшли різні за формою та жанровим нахилом (вальс, козачок) вправи для засвоєння різних видів техніки. Також ним видана збірка творів для гітари «Guitarre № 16», що користувалась популярністю серед музичної еліти Галичини. Збірка складається з 32 п'єс, з яких 14 – інструментальних і 18 – для голосу з акомпанементом гітари [9].

Отже, протягом XIX – на поч. XX ст. гітарна освіта не має системного характеру. Поодинокі талановиті музиканти-самоуки, опанувавши гру на гітарі на достатньому рівні, виступають з концертами та займаються приватною педагогічною практикою. Гра на гітарі популярна серед львівських семінаристів та в умовах домашнього музикування. Виступи іноземних виконавців проходять рідко й сприймаються з великим подивом, адже у вітчизняній музичній освіті гітара вважається любительським інструментом, не професійним [3, с. 88].

В першій третині XX ст. іноземні музиканти, певним чином, стимулювали розвиток системи гітарної освіти. Чисельні виступи іноземних виконавців (Л. Валькер (Австрія), К. Гудиан (Німеччина), Памморі (Італія), А. Сеговія (Іспанія), що концертували теренами Радянського Союзу в 20–30-ті рр. XX ст. привернули увагу й заохотили до занять на класичній гітарі. Інструментом починають цікавитись професійні музиканти й композитори [3, с. 89].

Перший набір до класу гітари був оголошений в 1925 р. в київському музично-театральному технікумі, нині інститут імені Глієра [3, с. 89]. В цей час, завдяки активній діяльності професора М. Геліса, відкривається кафедра народних інструментів у київській консерваторії. Розробивши перші спеціальні програми для навчання на народних інструментах, М. Геліс став фундатором професійної гітарної освіти в УРСР, адже Київська консерваторія стала першим та на довгий час єдиним вищим навчальним закладом серед радянських ВНЗ, де гітаристи мали змогу отримати вищу освіту [4, с. 47]. Першими її випускниками-гітаристами були К. Смага і Я. Пухальський.

Гітарист і педагог, один з фундаторів української класичної гітари XX ст. – Костянтин Михайлович Смага народився в 1912 р. У 1937 р. вступив до Київського музичного училища по класу гітари Марка Мусійовича Геліса. Починаючи з 50-х рр., К. Смага був солістом провідних концертних організацій України, Київської філармонії, виступав у складі ансамблів народних інструментів та естрадних оркестрів. Протягом багатьох років К. Смага працював над транскрипціями класичних творів для гітари, обробками

народних і популярних пісень. У 60–70 рр. ХХ ст. видавництво «Музична Україна» опублікувало серію нотних збірок, підготовлених музикантом: «Українські народні пісні», «П'єси для шестиструнної гітари», «Сучасні пісні в перекладі для шестиструнної гітари» та ін. [10, с. 25].

Зусиллями Я. Пухальського були видані перша в УРСР «Методика викладання гри на гітарі», що стала настільним посібником гітаристів-педагогів, а також репертуарні збірки для семиструнної гітари, де поряд із гітарною класикою вперше побачили світ його обробки п'єс сучасних українських композиторів.

Не можна обминути увагою методичні праці М. Михайленка, професора Національної музичної академії ім. П. Чайковського – «Методика викладання на шестиструнній гітарі», «Методологія виконавської майстерності гітариста». Співпрацюючи з видавництвом «Музична Україна», він видав повний цикл Хрестоматій для всіх класів ДМШ, а також вокальні збірки з супроводом для гітари, «Довідник гітариста», переклади для класичної гітари популярних мелодій і танців. М. Михайленко здійснив декілька сольних концертних турів країнами СНД, Польщі, Німеччини, Угорщини та США [1, с. 26–27].

У 1939 р. відкрито клас гітари в Харківському музичному училищі, перші учні – В. Липчанський та Б. Шопен, одні з перших студентів М. Геліса в Києві. Великий внесок у розвиток українського гітарного мистецтва зробив Володимир Доценко – гітарист, диригент, педагог, лауреат міжнародних конкурсів і перший викладач гітари в Харківському державному інституті мистецтв (зараз ХДУМ ім. І. Котляревського). Він веде активну концертну діяльність в Україні та за кордоном. Організував концертні виступи в країнах Європи, зокрема в Німеччині, Польщі, Югославії, Швейцарії, Румунії, Білорусі, а також Туреччині та Росії. Серед його учнів понад 30 лауреатів міжнародних конкурсів, а також стипендіати фонду Президента України [1, с. 27].

Особливе місце займає Львівська гітарна школа, оскільки вона має безпосередній зв'язок із новітніми тенденціями європейської традиції. Клас гітари тут був заснований професором Г. Казаковим (домристом за фахом), який почав працювати у Львівській консерваторії ім. М.В. Лисенка в 1946 р. і виховав плеяду талановитих учнів-гітаристів (В. Петренко, О. Ракова, В. Соломончук та ін.). На даний час на чолі Львівської школи стоїть Сидоренко Вікторія Леонідівна, доцент кафедри народних інструментів Львівської національної музичної академії ім. М. Лисенка. Вагомим здобутком є публікація збірки «Guitar 16» М. Вербицького, яку В. Сидоренко знайшла в архівах та упорядкувала. В. Сидоренко започаткувала серію збірників «Твори українських композиторів для гітари», стала автором фільму «Гітара моя любов». Представниками Львівської гітарної школи є сучасні композитори М. Скорик, О. Козаренко, А. Андрушко, Б. Котюк, Б. Фроляк, О. Герасименко та ін.

Одним з основоположників гітарної освіти на півдні України був З. Кіпченко (1879–1968). Під час перебування у Ленінграді він мав можливість навчатись у віртуоза І. Деккер-Шенка (1825–1899), який закінчив Віденську консерваторію та мав великий авторитет серед гітаристів того часу. З. Кіпченко виступав як виконавець та викладав гру на гітарі у Ялті. З 1907 р. мешкав в Одесі, де активно співпрацював з відомими музикантами та співаками. В Києві

вийшли друком його власні твори та обробки українських народних пісень для гітари. В 1916–1919 рр. очолював гітарні курси, а з 1953 р. викладав гітару в музичній школі для дорослих. Серед учнів З. Кіпченка багато талановитих музикантів, що продовжили виконавський, композиторський та педагогічний шлях вчителя [5, с. 13].

Яскравим представником сучасної одеської школи є Анатолій Шевченко, теоретик музичного мистецтва. Значну увагу він приділив опануванню досвіду та вивченню стилю фламенко. Свій досвід в цій сфері він описав в працях «Гітара фламенко. Мелодії та ритми (ноти, вправи)» та «Неприборкані ігри фламенко» [11]. А. Шевченко вніс величезний вклад в розвиток української гітарної школи, його «Карпатська рапсодія» дивує слухачів різноманітністю виражальних можливостей інструмента, народним колоритом.

В наш час клас гітари функціонує майже у всіх училищах і ВНЗ.

Таким чином, гітарна традиція в Україні під час свого становлення у XVIII–XIX ст. зазнавала європейських впливів, що було зумовлено, зокрема, географічним положенням України. Значну роль у розвитку гітари на Заході України відіграла діяльність європейських гітаристів. Зародження професійної гітарної освіти відбулось із відкриттям класу гітари в київському музично-театральному технікумі, нині інститут імені Глієра. В процесі становлення гітарної освіти у XX ст. сформувалось три найвизначніші школи : київська, львівська та одеська.

Список використаних джерел:

1. Білецька М., Сопіна Я. Історіогенеза класичної гітарної школи в Україні. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. 2018, № 1 (20). С. 23–28.
2. Вербицкий М.М. Иллюстрированный биографический энциклопедический словарь. Гитаристы и композиторы [Электронный ресурс] Режим доступа : <http://www.abc-guitar.parod.ru/pages/verbitsky.htm> (дата звернення: 15.04.2021 р.).
3. Коваленко А.С. Історичні передумови становлення вітчизняної інструментальної гітарної освіти в контексті розвитку музичної освіти. Музичне мистецтво в освітологічному дискурсі, 2017 (2). Режим доступу: <https://mmod.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/91>
4. Михайленко М.П. Київська школа гри на гітарі. Часопис Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського: наук. журн. [ред. кол.: Рожок В.І. та ін.]. К., 2010. № 1 (6). С. 47–50.
5. Нипрокин Ю. Этюды о гитаристах. О. : Друк, 2002. 165 с.
6. Паламарчук В. Деякі аспекти зародження та розвитку українського гітарного мистецтва (кінець XVIII–XIX століть). Вісник Львівського університету. Серія мист-во. 2016. Вип. 17. С. 177–184.
7. Сидоренко В. Л. Особливості формування гітарної традиції в західних областях України. Вісник Прикарпатського університету. Івано-Франківськ, 2009. (Серія Мистецтвознавство; вип. 15–16). С. 130–135.
8. Стахович М.А. Очерк истории семиструнной гитары. Москвитянин, учено-литературный журнал. Москва : В типографиях В. Готье и Степановой, 1854. Т. 4.
9. Твори Михайла Вербицького для гітари “Guitarre № 16” / редактор-упорядник Сидоренко В.Л. Львів : Ліга-Прес. 2008. 117 с.
10. Чеченя К. Музичне виконавство сьогодення. Гітара в Україні. 2008. № 2. С. 18–27.
11. Шевченко А. Гитара фламенко: Мелодии и ритмы. К., 1988. 156 с.

